

Днешният говор на яневските хървати в България

Саня Вулич (Загреб)

В статията разглежда се местният говор хорватов българското село Янево. Анализ основан на конкретни примера и наблюдения, събрани в време полеви работ в мае 2006 года в София и в септември 2007 года в Пловдиве. Диалектни особености описват се так, как их помнят яневски хорвати – информатори, проживаващи в София, и их специфически хорватски социолект во време проведения исследования.

The paper considers the language characteristics of the local idiom of Croats of Yanevo in Bulgaria. The analysis is based upon the concrete language examples and observations gathered during personal field work conducted in early May 2006 in Sofia and in September 2007 in Plovdiv. It relies on the dialectal features as remembered by individuals in Sofia and the specific Croat sociolect spoken by Yanevo Croats in Sofia at the time the research was done.

Общ преглед

С понятието яневски хървати обикновено се назовават хърватите в Косово, т. е. хърватите, които живеят или доскоро са живели в Янево, Летница, Шашари, Върнес и Върнавокол. В периода от края на 19 в. до Втората световна война отделни яневски семейства се преселват в България. Това преди всичко са занаятчи, които създават в България благоприятни в материално отношение условия за развитие на своята дейност. поради което през споменатия период в България постепенно се заселват голям брой яневски семейства. Настаняват се предимно в София и Пловдив. Най-често срещаните фамилии сред яневските хървати в България са Гласнович, Томов, Чолак, Мацук, съответно Мацуков, Иванович и Събев.

Яневските хървати в София произхождат предимно от района на Янево. Обикновено пристигали на вълни, по няколко семейства заедно. В средата на XX в. в София живеят около 80 яневски семейства. Яневският говор се е запазил във всяко отделно семейство и същевременно в рамките на по-широката заселническа общност, която, макар и териториално относително разпръсната в големия град, била здраво свързана отвътре, а поддържала и контакт с роднините си

в Янево. Още по-компактна била общността в Пловдив. Но с течение на времето онези, които знаели яневския говор, умирали, а новите поколения вече не го владеели. По време на посещенията си в Пловдив през 2007 г. установих контакт с яневската общност. Макар и с гордост да изтъкват своя яневски произход, дори и най-възрастните от тях не са съхранили говора си. Подобно е състоянието и в София. Сред яневските хървати в София пребивавах през май 2006¹. В разговорите помежду си яневците в София вече не използват яневския говор, защото едва двама или трима души в по-голяма или по-малка степен си спомнят добре говора на своите дядовци и баби. Техният яневски говор обаче е повлиян в известна степен от хърватския книжовен език (който мнозина от тях са изучавали), а отчасти – и от българския език. Предполага се, че в София днес живеят около 150 или 200 потомци на яневските хървати, които все още пазят съзнанието за своя произход, сред които голям брой интелектуалци. За илюстрация предлагам кратко описание на две яневски фамилии.

Първа фамилия

През 1884 г. в Янево (Косово) се ражда Лазар Георгиев Мацук, който през март 1911 г. се преселва от Янево в София. През декември същата година се жени за петнадесетгодишната Лиза Филипова Гласнович, родена в Янево през 1896 г. Женят се в епархийската католическа църква „Св. Йосиф“ в София. Техният син Никола Лазаров Георгиев се ражда в София през 1917 г. и е кръстен в същата църква. С родителите си разговарял на яневски говор. Жени се през 1947 г., отново в църквата „Св. Йосиф“. В данните от преброяването на населението от 26 май 1948 г., съхранени в общинския регистър на град София, Никола Лазаров Георгиев присъства като български гражданин, по народност хърватин, по вероизповедание католик. Умира през 1996 г. Лазар Николов Георгиев, син на Никола Лазаров и внук на Лазар Георгиев Мацук и Лиза Филипова Гласнович, е роден в София през 1948 г. Кръстен е в същата епархийска църква, в която са се оженили неговите дядо и баба, в която е кръстен неговият баща и в която са се оженили неговите родители. В същата църква е кръстена и неговата по-малка сестра Силвия Николова Георгиева, родена през 1951 г. Но тъй като тяхната майка е българка, Лазар Николов и неговата сестра Силвия не научили яневския говор, защото комуникацията в родния им дом протичала изцяло на български.

Втора фамилия

Георги Томов Иванович е роден в София през второто десетилетие на XX в. През 1901 г. баща му, тогава още дете, се преселва от Янево в София заедно със своите родители. Майка му дошла от Янево в София на шестнадесет години. Ро-

---

¹ Моите теренни проучвания не биха били възможни без ценната помощ на колегите от Института по балканистика към Българската академия на науките. Най-сърдечно благодаря на колежката д-р Антоанета Балчева за безкрайната помощ, която ми оказа при провеждането на теренните ми проучвания в Пловдив. Сърдечно благодаря и на д-р Светлозар Елдъров за помощта му при установяването на контакт с яневската общност в София, както и на д-р Румяна Божилова за цялостната помощ и подкрепа при организацията на моите теренни проучвания в България.

дителите му се оженили в София. Георги Томов говори яневски, но вече е доста несигурен при употребата му. Племенницата му Тереза Тънкова принадлежи към второто поколение яневски хървати, родени в София. Баща ѝ, както и неговият брат Георги, са родени в София. Той се оженил за българка. Със своята баба Тереза говорела на яневски, а с родителите си – на смесен яневско-български, като постепенно преминали на български. Тъй като следвала в Загреб, Тереза овладяла и хърватския книжовен език, но все още сравнително добре помни говора, на който е разговаряла със своята баба от Янево.

В началото на 90-те години известен брой яневски семейства се преселват от София в Загреб. Това са предимно семейства, в които яневският говор не се е съхранил. Затова вниманието ми привлякоха най-вече две личности. Споменатата вече *Тереза Тънкова* от София, която все още сравнително добре си спомня как е разговаряла в детството си и на младини със своята баба, софийска яневка, и Матей Гласнович, който преди дванадесет години се преселва със семейството си от София в Загреб. В своето детство и на младини в София Матей Гласнович също е разговарял с баба си на яневски идиом. Затова и моето описание на говора на яневските хървати в София се основава на примери от речта на Тереза Тънкова и Матей Гласнович.

Яневският говор в София

Фонологични характеристики

На фонологично равнище в много съществени характеристики се забелязва голямо сходство на говора на яневците в София с говора на останалите яневци², което се изразява в много детайли. Все пак съществуват и разлики. Така например групата *lu* на мястото на сричкообразуващо *l* се е запазила точно в същите примери, които са отбелязани в литературата за яневските говори в Косово, т. е. *slunce* 'sunce', *sluza* и 'suza', например *slunce ti tvoje*; *sluza ti ide na lice*.

Разликата е единствено в суфикса на прилагателното в значение 'suzan', което (според литературни източници) в Янево се образува с помощта на суфикс – *av* (*sluzav*), а в говора на яневците в София с помощта на суфикса – *ast*, т. е. *sluzast*. В останалите примери **сричкообразуващо l** преминава в *u*, както и при останалите яневци, например *jabuka*; *vuk te odneo*; *vuna*; *dubok / duboka / duboko*; *žut*, но онези яневци в България, които по-слабо познават говора на своите баби и дядовци, под влияние на българския език използват реализации от типа *vlk*.

Крашовските хървати в Румъния³, чийто говор в голяма част от особеностите си е сроден с говора на яневските хървати в Косово, използват също реализация със сричкотворно *l*. При това броят на онези, които казват *sunce*, *suza* е все по-голям.

² Резултатите от своето теренно проучване съпоставих с данните от литературата за говорите на яневските хървати в Косово. Точните библиографски данни за тази литература са представени в края на този труд.

³ Крашовските хървати (крашовците) живеят в седем села в Западна Румъния, в румънската част на Банат.

Доминира екавският рефлекс на **ятовата гласна**, например *dete, decu, devojče, cedilo, stenica* 'дървеница', *svet* 'svijet', *telo, lep* 'lijep', *dete, deco* сравнителната степен *starej*, 3 л. ед.ч. *sedi*; още *gde*; минало свършено деятелно причастие *izeo* 'izjeo', наречието *posle* 'poslije'. Йекавските форми са по-малко, отколкото в говора на яневците в Косово и се срещат в същите примери, както и в Косово, например *mlijeko, prije*, съответно *prie*. Последната реализация се пази значително по-добре, докато типично яневската реализация *mljeko* под влияние на българския език е потисната от екавската форма *mleko*. На примерите от Янево съответстват още реализациите сред софийските яневци *mjera, mjesec* и в съответствие с това – в яневския говор в София срещаме *mjesečina*.

За по-малкия брой йекавизми в сравнение с яневските говори в Косово са възможни две обяснения. Едното е, че тези йекавизми са се установили в говора на Янево в сравнително по-ново време, т. е. след като част от яневците са се преселили в България и затова те липсват в говора на софийските яневци. Именно йекавизмите у яневците в Косово се смятат за влияние на хърватския книжовен език и католическото свещеничество, което провежда църковните служби и държи проповедите на хърватски книжовен език, докато в София и по принцип в България на яневците им се предлага богослужение и слушат проповеди на български език. Така например днешните яневци в София употребяват екавската форма *venčanje* (и глаголната фраза *da se venčam*), докато в говора на яневците в Косово е засвидетелствана йекавската форма *vjenčanje*.

Особен интерес буди реализацията със съчетание от два звука в синтагмата *cielovam ruku* 'ljubim ruku', която очевидно е лексикално повлияна от българското *целувам*, но не и на фонетично равнище, защото в български, в съответствие с очакванията, се реализира екавска форма.

В съответствие с говора на яневците в Косово и в говора на яневците в София се среща преминаване на $l > a$ в края на сричката във формите за мъжки род на миналото свършено деятелно причастие, например *bija sam na pijacu; bija sam u kafanu; gledaja sam; ostaja sam; tepaja* 'tukao', *živeja*, а също така и при някои прилагателни от мъжки род от типа на *veseja*, 'veseo'. Представените примери показват, че между двете крайни гласни се вмъква интервокално *j*, като към тях се присъединяват и прилагателните, образувани от глаголи, чиято инфинитивна основа завършва на *a*, от типа на *gledaja, ostaja*, защото двете крайни гласни *a* не се контрахират. Интересното при това е, че интервокалното *j* обикновено не се артикулира между финалните гласни *ea*, например *cea je pobelea; vrak te izea; vrak te odnea*. И яневците в София, както и яневците в Косово, използват минало свършено деятелно причастие *doša, iša, naša*, в които се извършва контракция на двете крайни гласни *a*, т. е. между тях не се вмъква интервокално *j*, както в останалите примери: *kuku majko gde si doša; gde si naša; Miko je doša*.

Не се реализира фонемата *ć*, а само *č*, например *cveče; dučan; noč; po noču; gde su ti lančiči?; gde su ti rinčiči? 'gdje su ti naušnice?; kud češ?; brača* 'braća', което е резултат от влиянието на българския език.

Фонемите *đ* и *dž* също са неутрализирани, но по друг начин, т. е. реализира се една 'средна' фонема, която по артикулация е между *đ* и *dž*, която в този труд ще отбелязваме със знак *đ̄*, например *nek ti pamet dođe*.

Фонемата *h* по правило не се артикулира. Получените по този начин удвоени гласни в отделни случаи се контрахират, например в турцизма *mala* (< *maala* < *mahala*), а в отделни случаи тези две удвоени гласни се произнасят, например *snaa* (< *snaha*). В успоредната реализация *snajka* се реализира промяна *h* > *j* пред суфикс *-ka*. Иначе фонемата *h* в края на думата или се редуцира, напр. *kru* 'kruh' или се реализира фонема *v*, например *strav* 'strah'. Замяната *h* > *v* се среща и в интервокална позиция, например *duvan* 'duhan'. Освен *kru* се използва и синонимът *leb* (съответно с обеззвучаване на крайната фонема реализацията *lep*) с редукция на инициално *h*.

Звучните съгласни в края на думата в говора на софийските яневци се обеззвучават, както и в яневския говор, напр. *vrak*, *golup*, *ručni rat*, *Bok*; прилагателните *mlat* 'mlad' и *čelaf* 'čelav'. Това обеззвучаване се пази и тогава, когато думата е последвана от енклитика, т. е. и тогава, когато звучната съгласна попадне в средата на фонетичната дума, например *Bok me gleda*. В думата *brek* (със значение 'obala') също става въпрос за обеззвучаване *breg* > *brek*. Редуцира се *l* в групата от сонори *ln* във формата за женски род на прилагателното *bolan*, *bona*, *bono* 'bolestan, bolesna, bolesno', например *otac ti je bolan*; *majka ti je bona*; *bono mi je devojče*.

Примери от типа *Turce*, *momce* със сибиларизация по аналогия във вин. п. мн. ч. се срещат и в говора на яневците в Косово, докато в говора на софийските яневци отсъстват. Яневците в София не използват специална форма за вин. п. и казват, например *vidim Turci*, *vidim momci*. Трябва да споменем още, че палатализацията на фонемата *l* пред предните гласни не се провежда последователно, и се казва *televizor* и *teljevizor*, *gledati* и *gljedati*, *čuli*, *čulji*, *tepalji* 'tukli' и др. Интересна е промяната по аналогия *c* > *č* пред *i* в примери от типа *obuči cipele* 'obuci cipele' (срещу формите за сегашно време, *obučem*, *obučеш...*). Промяната *v* > *f* в групата *vk* > *fk* се среща в примери от типа *čelafko*, 'čelavac', *kolefka* 'kolijevka, zipka'.

В съответствие с яневския говор и яневците в София артикулират фонемата *dz* в съществителното *dzvono* и *dzvon* със значение 'zvono', но вече не се казва *dzvezda*, а *zvezda*, например *Devojče, na zvezde laeš*. Интересна е реализацията *šliva*, при която в следствие на промяна на *s* > *š* в инициална позиция, ликвидата *l* не се палатализира пред *i* в инициалната сричка *šli*.

Както останалите яневски говори, и говорът на яневците в София е щокавски и се казва *ognjište*, *štap* и т. н.

В съответствие с говора на яневците в Косово, и в говора на софийските яневци има само едно експираторно ударение. В двусричните и трисричните думи то се реализира най-често на втората сричка от края на думата, но съществуват и доста изключения от това правило.

Основни морфологични характеристики

Съществителни, които в им. п. ед. ч. м. р. завършват на съгласна, в им. п. мн. ч. могат да имат наставка *i* или *e*, напр. *gde su ti lančiči?*; *gde su ti rinčiči?*; *gde su ti prstene?*; *momke i cure*; *sinove*; *zidove*; *rogove da ti izađu* 'želim da ti izbiju rogovi'. Вокатив се е съхранил в множество примери от типа на *kako si, dušo?*

Употребата на кратката местоименна форма *gi* със значение *ih* (например *da gi* „да ih“) е резултат на по-силното влияние на българския език, но трябва да се има предвид, че и в яневските говори в Косово формата *gu* се използва успоредно със съществителното име. Степенуването на прилагателните, в общи линии е идентично с онова в говорите в старата родина, т. е. по аналитичен начин се степенуват прилагателни от типа *dobar > podobar > najdobar*; *lep > polep > najlep*, но не и в примери от типа *blizu > bliže*, докато степенуването на прилагателното *star* в говорите на софийските яневци се реализира по два начина, т. е. *star > starej > najstarej* и *star > postar*.

В говора на яневци в София, както и в говора в Косово, липсва инфинитив, например: *tako ti majko nemoj da me ljutiš* 'molim te, zaklinjem te nemoj me ljutiti'; *mora da stane* 'treba prestati'; *očete da pojedete nešto* 'hoćete li nešto pojesti?'; *da metnem*.

Вкамененат звателна форма *majko* (от съществителното *majka*) в този и подобни примери вече не изпълнява функцията на падеж, а е обичаен вметнат израз в изречението, който няма именно значение, а служи като помощна дума, например *zvali su me majko* 'zvali su me', *kuku majko gde si doša* 'joj gdje si došao'. Тази широко навлязла в употреба помощна дума в отделни изрази подсилва значението на думата, с която се употребява. Така например синтагмата *uvek majko* има значението на наречието 'zauvijek', а *skupo majko* означава 'jako skupo'. Съществуват, разбира се, примери, в които *majko* може да бъде звателна форма от съществителното *majka*.

Значението на въпросителната синтагма *kako si majko?* се определя от контекста. Ако въпросът наистина е отправен към майката, тогава това е звателна форма на съществителното *majka*. Този въпрос обаче може да бъде отправен към когото и да е и в този случай думата *majko* ще бъде паразитна дума. Яневците в Косово, също както и крашовците в Румъния, използват глагола *lam*, макар и в по-друго значение. Яневците в София обаче въобще не познават този глагол. Също така, според литературни данни, косовските яневци използват в 3 л. мн. ч. форми за сег. вр., завършващи на *-iju* и *-eju* от типа *vidiju*, *doneseju*. Сред софийските яневци се пази реализацията *oni vidiju*.

Императивните форми са напълно съхранени, напр. във 2 л. ед. ч. *beži*; *donesi*; *odnesi*; *nacrtaj mi*; *napiši mi broj*; *ne lafi*; 'ne govori, ćuti'; *nemoj da ideš*; *pomeri tu kolefku* 'pomakni tu kolijevku'; *pročitaj mi*; *veži pantalone*; *pusti*; *trči*; *zalupi vrata*; 'zatvori vrata' или във 2 л. мн. ч. *bežite tamo*. Съкратената форма се реализира в примера *dig se* 'digni se, ustani'. С императивно значение може да се използва и съчетанието *da* + сег. вр., напр. *to da premeriš* 'premeri to'. Интересни са и синонимните фраземи в императивна форма *odreši ruku* и *maši ruku* 'ne budi škrt, daj prosjaku milostinju'. Употребява се и *moraš da mašiš ruku* 'moraš dati prosjaku milostinju'.

Интересно също така е, че вместо наречията за време *danas* и *sutra* яневските хървати в София по-често използват синтагмите *sutrašnji dan* (вместо *sutra*) и *jučerašnji dan* (вм. *jučer*), но едновременно и старото наречие *sedan* със значение 'cijeli današnji dan'. Наред с количественото наречие *mного* (напр. *mного deca*

'rupo djece') със същото значение се използва и наречието *rupo*, но с много по-рядка употреба.

За означаване на превъзходна степен яневците в София употребяват и наречието *mnogo*, напр. *mnogo bona* 'jako bolesna'. Същото наречие изразява и честотност, напр. *mnogo često*. В количественото наречие *kolko* се редуцира следудареното *i*. Реализацията *mnogo* се използва значително по-често от споменатите други две засвидетелствани форми. Обичайна употреба са получили и антонимните наречия за място *odozgo* и *odozdo*. Наречие за начин например, е *peške* 'rješice'. Интересен е изразът *na vr* с наречийното значение 'upravo tada', напр. *na vr Božiča* 'upravo na sam blagdan Božiča'.

Типично яневски е предлогът *sas s(a)*, напр. *sas čoveko*. В сандхи позиция пред звучни съгласни и сонори се реализира вариантът *saz*, напр. *saz volovi*. Трябва да се обърне внимание и на синтагмите от типа *bez decu* 'bez djece'.

Като типично яневска характеристика може да се смята започването на изречението с възклицанието *kuku* за изразяване на отрицателни емоции с различен интензитет, напр. *kuku, uteklo mi dete; kuku majko; kuku tepa mi dete*; и известното *kuku lele* с най-подходящ превод 'ajme meni'. Изразът *to je to* се употребява със значение 'tako je'.

Бележки по словообразуването

В областта на словообразуването ще открия суфикса *-ašni* при префиксално-суфиксалното образуване на прилагателното *neveljašni* (според сегашно време *ne velja* 'ne valja' с алтернация *a > e*, характерна за отделни периферни области на славянския свят), напр. в синтагмата *neveljašna žena* 'nevaljala žena'. Този пример е типичен за яневските говори. Абстрактните, събирателните и отглаголните съществителни със суфикс *-je* и йотация на границата между продуктивната основа и суфикса са широко застъпени, напр. *zdravlje, groblje, imanje, davanje, gledanje, igranje*, което е идентично с говора на яневците в старата им родина.

Интересна е и деминутивната форма *jastučica* 'jastučić', образувана от съществителното име *jastuk* с помощта на суфикс *-ica*. Иначе суфиксът *-ica* е очаквано продуктивен при образуването на деминутивни форми от съществителни имена от женски род, например *torbica*. Особено интересен е суфиксът *-isa* в деминутивната форма *osisa*, който в говора на яневските хървати в София е фонологичен вариант на първичния суфикс *-ica* и е възникнал вследствие на дистанционна асимилация *sic – sis*. Трябва да изтъкнем, че при образуването на деминутивни форми от съществителни от мъжки и женски род, много продуктивен е суфиксът *-če*. Получените по този начин производни думи са от среден род, напр. *kapa > kapče*. Със значение 'rojesti' се използва изключително глагол с представка *iz-*, например *pas ti glavu izjea* в значение 'pas ti glavu rojeo'.

Сред хипокористичните названия ще открия по-новите женски със суфикс *-i* от типа на *Teri* от *Tereza* и по-старите мъжки със суфикси *-ča, -o, и -če*, напр. *Tunča* и *Tuno* от личното име *Antun, Matejče* от *Matej*. Вместо наложилите се в хърватския книжовен език субстантивирани прилагателни или адективноименни синтагми, в църковната терминология често се употребяват съществителни, образувани със суфикса *-ik* от типа на *velečasnik*. Тук става въпрос за

влияние на българския език на словообразователно, но не и на лексикално равнище.

Вместо композиционнообразуваната сложна дума *blagdan*, яневците в България използват двучленната синтагма *blagi dan*.

Бележки по синтаксиса

От литературата по въпроса разбираме, че в Янево се използват удвоени форми на личните местоимения от типа: *on me mene*, както в българския език. Интересно е обаче, че в яневския идиом в София тази форма се изпуска, напр. *Teri mi donela* 'Teri mi je donijela'; *kuku, uteklo mi dete*; *gde mi je šamija? osisa mi je u dimije ulegla* 'osica mi je ušla u dimije'; *svo me telo boli; svećenik me krstio*; *Bok me gleda; on me gleda; briga me* 'nije me briga; baš me briga'; *pas ti glavu izjea; nek ti pamet dođe*; *gde su ti cipele?*; *druga ti je polepa; to ti je adet; kako ti je muš; kako da ti kažem; nek te Bok rasvetli; sram te bio* 'sram te bilo'; *nek te svećenik raskrsti* 'nek ti svećenik pomogne da prestaneš psovati'.

По-рядко второто местоимение е предпоставено спрямо съществителното име, т. е. удвоеният обект се състои от местоимение и съществително, напр. *vidi ga dete sluzasto* 'vidi suznoga dječaka'. Преобладават обаче примерите без удвояване на допълнението, т. е. свързващото местоимение пред съществителното име се изпуска, например: *pusti čoveko na mira; ostavi čoveko na mira; pokopali smo čoveko*. Но в тези примери влиянието от страна на българската морфология и синтаксис е силно изразено. Всъщност, формата *čoveko* (срещу им. пад. ед. ч. *čovek*) и предложно-именната връзка *na mira* (срещу им. пад. ед. ч. *mir*) в следващата синтагма, са резултат на влияние от страна на българския език, съответно на българските диалекти. Формата *čoveko* се използва и в предложни връзки от типа *sas čoveko*. Иначе им. пад. ед. ч. е *čovek*, а понякога тази форма се използва и като пряко допълнение, например *da li poznaš taj čovek?* Влияние на българската синтагма се открива и в словоредата на думите в изречението, напр. в употребата на предиката пред подлога *nek ti dođe pamet*.

Преплитането на различни езикови влияния е видимо и при употребата на падежите с глаголи за движение в съюзи с предлога *kod*. При онези, които познават и говора от областта на Янево, в подобни ситуации се осъществява генитивната наставка, например *odnesi zlato kod čoveka* 'odnesi zlato čovjeku'; *idemo kod Tometa* (срещу им. пад. ед. ч. *Tome*). Съществителното име, употребено с наречията *mnogo* и *puno*, обикновено не се скланя, например *mnogo deca* или *puno deca* 'puno djece', *puno brača* 'puno braće' и др.

Местен пад. ед. ч. с предлога *u* при софийските яневци е същият както и при другите яневци, т. е. включва и съществителни имена от женски род. Използват се дори и еднакви синтагматични конструкции, напр. *Imam deca u kući, imam snajka u kući, dole u čaršiju*. Представителни са и примерите в местен пад. ед. ч. с предлог *na*, напр. *dete igra na ulicu* 'dječak se igra na ulici' Окончанието *-u* се среща и при съществителни имена от женски род в тв. пад. ед. ч., напр. *sas Filku* (срещу им. пад. ед. ч. *Filka*). В м. пад. ед. ч. окончанието *-u* се среща и при съществителни имена от ж. р. *i*-склонение, напр. *po noći se dizali*. Срещат се между другото и примери с окончание за местен падеж *-o* от типа *devojče landari po*

fioko 'djevoјčica prekorava po ladici'. Окончанието за м. пад. *-u* е често срещано и при съществителни имена от м. р. напр. *narod po svetu; na miru*. Това окончание е възможно и във вин. пад., напр. *metni to u ormaru* (срещу им.пад. ед.ч. *ormar*). С предлога *iz* се употребяват синтагми от типа *došli smo iz Kosovo polje*. Между другото, трябва да споменем и реализации от типа *donesi svoju mamu* или пък *donesi majku svoju* (и двете със значение 'donesi svojoj majci'), както и реализации от типа *imali smo radnici* 'imali smo radnike', *pokopali smo ova žena* 'pokopali smo ovu ženu', *košulja stavi odozdo*.

За лексиката

В органичния говор на софийските яневци се откриват различни влияния. В най-стария лексикален слой изобилстват турцизми от типа *adet* 'običaj', *čumur* 'drveni ugljen', *dimije* 'široke hlače, kakve nose muslimanske žene', *laf* 'govor', *da lafimo*, *nemoj da mi lafiš* 'nemoj mi pripovedati', *minduše* 'naušnice' (успоредно със синонима *rinčiči*, който е с немски корен), *penđer* 'prozor', *saksija* 'pitar, lonac sa zemljom za cvijeće', наречието *đabe* 'besplatno', до общоразпространените от типа *bunar*, *dučan*, *pamuk*, *rakija*, *sat* 'ura' (например в синтагмата *kolko je sati*), също така и глаголни форми от типа *pazarimo* 'kupuјemo' и т. н. Естествено, по-голямата част от тези турцизми са разпространени в български език, напр. *teza* 'teta', *šamija* 'rubac' или вече споменатите *laf*, *pamuk*, *pazar* и т. н. Употребява се и турцизмът *dajko* със значението 'ujak' (с домашен хипокористичен суфиксоид⁴ и турска основа), а заедно с него и балканският турцизъм *čika* със значението 'stric ili stariji muškarac opecenito' (докато в български се употребява реализацията *čičo*). Със същото значение в говора на софийските яневци се среща лексемата *baca*, но много рядко. Като българско влияние може да се смята и употребата на съществителното име *alka* със значението 'vjenčani prsten' (срещу бълг. *халка*). Употребата на предлога *poradi* в причинни съюзи в говора на софийските яневци също може да се смята за българизъм (срещу бълг. *поради*), а в разглеждания говор и реализацията *rabota* вероятно е българизъм. (бълг. *работа*), напр. *janjevačka rabota*, а в съответствие с това и префигирания глагол *srabota*, напр. *ona zna da ti to srabota* 'ona ti zna to uraditi, učiniti, srediti'. Към подобно заключение ни навежда и яневската синтагма *ručni rat* 'ručni rad' и синтагми от типа *ta žena nije radna* 'ta žena je neradnica, lijena'. Естествено, и иначе лексикалната близост между яневския идиом и българския език е голяма, напр. глаголът *tepa* 'tuče'. При софийските яневци напр. го срещаме във формите на миналите деятелни причастия на *-l tepaja* 'tukao', *tepalji* 'tukli', а също и във формите за сегашно време, например в синтагмата *kuku tepa mi dete*. Характерни са и балканските гърцизми *podrum* и *miris*. Интересна е и формата *iljado* със значение 'tisuća'. Със значение 'breskva' се употребява реализацията *praska*. Така е и в го-

⁴ Суфиксоидът *-ko* в съществителното име *dajko* очевидно е със суфиксален произход. Всъщност, може да се предположи, че първо са се употребявали успоредно турцизмът *dajda* и изведеното от него умалително *dajko*, а след като думата *dajda* е престанала да се употребява, реализацията *dajko* е престанала да бъде словообразователно мотивирана и е приела значението на основна изходна дума.

вора на крашовските хървати в Румъния⁵. Със значението 'pas' яневците в София използват съществителното име *kuče*, което не означава само младото животно. За числителното редно 'treći' се използва реализацията *treti*, което в този говор може да се смята и за влияние от българския език (срещу бълг. *трети*)⁶, но също така и вариантът *treći*, който е по-близо до реализацията в Янево *treći*. Лексемата *guba* със значение 'gljiva' в говора на яневските хървати в София също е българизъм (срещу бълг. *гъба*).

Различните роднински названия вече са заменени с българизми като напр. *plemenik* и *plemenica* със значението 'nećak' и 'nećakinja'. От друга страна, в лексемите *bratučed* и *bratučeda*, със значение 'rođak i rođakinja' по-трудно може да се говори за българско влияние, защото в български се използват реализациите *братовчед* и *братовчедка*, съответно диалектно *братовчеда*. Не трябва да забравяме и че лексемите *bratučed* и *bratučeda* са присъщи за говора на старите дубровчани и ги използва и Марин Държич в своето произведение „Дундо Марое“, а, както е известно, яневци, или поне част от тях, произхождат от Дубровник. Към старото лексикално ниво спадат и роднинските названия *majka*, *unuk*, *unika*, *uniče*, *snajka* и др. Със значението 'sijevati' се използва глаголът *sija* напр. формата за 3. л. сегашно време *sija se 'sijeva (munja)*'. Общо взето може да се каже, че при установяването на българизмите в говора на яневските хървати в България трябва да се внимава, защото много думи са общи за българския и яневския идиом. Така например думата *stena* (със значение 'zid') в говора на яневските хървати в София не е българизъм, въпреки че и в български се използва същата лексема с подобно значение, а също и в говора на крашовските хървати в Румъния.

Много интересна е и старата хърватска лексема *pravo* със значение 'desno', например в синтагмата *pravo i levo 'desno i lijevo*'. И в други хърватски говори от диаспората, принадлежащи към различни наречия, прилагателното, съответно наречието *pravo* се употребява със значение 'desno'. Със значение 'ravno паргijed, pravo' се употребява наречието *napred*. Особено интересна е реализацията *sedan* със значение 'cijeli današnji dan'. Тук вероятно става въпрос за съхранена връзка между старото показателно местоимение *se* и съществителното *dan*, т. е. за комбинация, която е с обърнат ред в сравнение с онази запазена в наречието *danas*. Съществителното *poklon* се употребява в значение *poklon i dar*. Съществителното *dar* не се употребява, но се употребява глаголът, който е словообразователно свързан с него, напр. *dariva ga*. Лексемата *vodenica* има значението 'mlin изобщо', вероятно, защото в този край не е имало други видове мелници и затова отпадат и съответните други названия. Така е и при крашовските хървати в Румъния. Съществителното *kapra* се употребява със значенията 'кара'

⁵ Думата *praska* е присъща и за многобройните южнохърватски говори с различни диалектни характеристики. Среща се например в дубровнишкия говор, а също и на полуостров Плиешац, на о. Корчула и на о. Ластово, на територията на някогашната Поличка република, а до неотдавна се е използвала и в сплитския говор.

⁶ Иначе реализацията *treti* със значението *treći* се среща в различни хърватски говори, и специално в по-архаичните, например в северозападните чакавски говори (каквто е напр. чакавския икавско-екавски говор във Врбник на о. Кърк) и в градишчанско хърватските говори.

и 'šešig', а в съответствие с това и деминутивната форма *kapče*, изведена с помощта на суфикса *-če*, има значенията „карица“ и 'šeširić'.

Разбира се, в говора на яневските хървати в София по принцип се използват голям брой различни лексеми с праславянски произход, напр. съществителните *brada*, *brašno*, *drvo*, *godina*, *grlo* (напр. *peca li te grlo*), *kiša*, *proleče*, *rat*, *večera*, *žir*, прилагателното *pun*, *puna*, *puno* (напр. във фразема *pun đavola*⁷ 'vražiji'), наречието *doma* (напр. *idemo doma*) и т. н. Думата *šuma*, която както е известно, е от илирско-тракийски произход, също така е широко използвана в разглеждания говор. Старият германизъм *Stall*, който се е наложил в хърватските говори като заемка в женски род (най-често *štala*) в говора на яневските хървати в София няма наставката *-a*, от мъжки род е и звучи *štal*.

Глаголът *landari* се употребява с основно значение 'lutati, skitati se', напр. *po celi dan landari*, но и с преносно значение 'prekoravati po pečemu' напр. *devoјče landari po fioko*. Типично яневско е и съществителното име *bučmura* със значението 'čvoruga u glavi' и образуваното от него прилагателно *bučmurast* със суфикс *-ast*. Хибридно прилагателно *aljkav* с унгарски корен и вече проведена метатеза *klj > ljk*, е претърпяло в яневския говор още едно премятане (*aljk > ljak*) и се казва *ljakav* 'koјi radi površno', напр. *snajka mi je ljakava*. Думата *grba* се употребява със значение 'leđa', например *grba me boli* 'leđa me bole'. Присъстват и старите глаголни форми за сегашно време *jem*, *ješ* ... ('jedem, jedeš ...) с императивна форма *da jemo* 'jedimo'. Употребява се и прилагателното *zadnji*. Със значение 'kriomice' се употребява наречието *krioči*, което вероятно се е образувало след модификация на петрифицирана форма на сегашното деятелно причастие.

От католическата терминология пък са заети изразите *Majka Božja* и *Deva Marija*, след това *svećenik*, *Uskrs* (докато при българите редовно са *Богородица*, *свещник*, *пон*, *Великден*), латинизмът *misa* и др. Реализацията *biskop* 'biskup' с окончание *-skop*, вероятно е възникнала по аналогия от православното наименование *episkop*. Наложили са се и наименованията на празници като напр. *Sveti Nikola letnji* и *Nova godina*.

Мъжкото име *Miko* е яневски вариант на името на светеца *Mihovil* (празнуван на 29 септември), напр. *tako si mi, Miko, lepe praske doneo*. Често срещано е и мъжкото име *Ivan*. За румънците използват обидния етноним *mamaligar*. Това наименование вероятно може да се свърже със съществителното *Almugavar*, което се е използвало на Балканите за каталонските войници, дошли през средновековието на Балканския полуостров от южна Италия и които, също както и румънците, са говорили романски език.

Трябва да откroим още интересния факт, че яневските хървати, също както и крашовските хървати в Румъния, употребяват думата *dete* със значение 'dječak ili mladić' и в съответствие с това и събирателното съществително *deca* със значението 'dječaci ili mladići'⁸, напр. *zbrali su se deca da igraju dole u čaršiju*. Тази особеност се е съхранила и в говора на яневските хървати в София.

⁷ Иначе се използва лексемата *vrak* 'vrag'.

⁸ Но докато при крашовци женско дете е *devka*, при яневци е *cura* и *devoјče*.

Пишейки за говора на яневските хървати в София в наши дни, под думата говор всъщност трябва да се подразбира повече споменът, отколкото самият говор, защото Тереза Тънкова предимно само *си спомня* как е говорила яневски, а днес разговаря с роднините си на български. Също така Матей Гласнович в Загреб само *си спомня* как е разговарал с баба си в София на яневски, а днес в Загреб разговаря със своето семейство или на хърватски книжовен език, или на български. Но и тези спомени са достатъчни за разпознаването на граматичните и лексикалните характеристики на този почти изчезнал говор в България.

Библиография

- Barjaktarević 1971: M. Barjaktarević. Janjevo. – In: *Zbornik za narodni život i običaje*. 45. Zagreb, 1971, 31–55.
- Blažanović 2003: S. Blažanović. Rodu u pohode. Među Hrvatima u Bugarskoj. – *Hrvatsko slovo*, 2003, № 4 (travnja), 26–27.
- Jankova 2003: Hr. Jankova. Razgovor sa Silvijom Georgijevom. – *Janjevački laf. Bilten udruge Hrvatsko društvo „Janjevo“*, 2003 (2), № 1 (ožujak), p.13. [Zagreb.]
- Lisac 2003: J. Lisac. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i govori torlačkog narječja*. – Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2003.
- Palić 2006: P. Palić. Najstarija hrvatska dijaspora – Janjevo (na Kosovo). – In: R. Hajszan [Ur.]. *Panonski ljetopis / Pannonishes Jahrbuch 2006*. Pinkovac – Güttenbach, 2006, 226–236.
- Pavlović 1970: M. Pavlović. *Govor Janjeva*. Novi Sad: Matica srpska, 1970.
- Peti-Stantić 2004: A. Peti-Stantić. Je li udvajanje objekta balkanizam. – In: I. Lukežić [Ur.]. *Zbornik radova Riječki filološki dani*. 5. Rijeka, 2004, 421–428.
- Rovičanac 2000: D. Rovičanac. Osobnosti janjevačkog govora. – In: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000, 261–268.
- Samardžija 2006: M. Samardžija. Hrvati u Bačkoj, Banatu i Srijemu. – *Klasje naših ravni*, 2006 (11), № 3–4, 25–37.
- Vulić 1994: S. Vulić. Osvrt na karaševske govore. – In: H. Salopek [Ur.]. *Katalog Tjedan Hrvata iz Rumunjske*. Zagreb, 20.VI.–26.VI.1994. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1994, 19–24.
- Vulić 2007: S. Vulić. Put od dijalekta do sociolekta naprimjeru govora janjevačkih Hrvata u Sofiji, Uslužbi jezika. – In: S. Vranić *Zbornik u čast Ivi Lukežić*. Rijeka: Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, 2007. 149–163.
- Марков 2001: Хр. Марков. *Мечтата и борбата на един живот. (Действителност и блен)*. Т. 1–3. Пловдив, 2001.
- Томов 2006: Г. Томов. Кои сме ние. – *Хърватска реч. Бюлетин на хърватите в България* (София), 2006, № 1, с. 5.

Превод от хърватски език: Данаил Стефанов,

Симеон Стефанов